

Waarnemingen van *Carabus ulrichii* en *Ophonus diffinis* (Coleoptera: Carabidae) in Nederland

In twee museumcollecties zijn opmerkelijke Carabidae aangetroffen: in de collectie van het Zoölogisch Museum te Amsterdam bevond zich een *Carabus ulrichii*, in die van het Fries Natuurmuseum werd een *Ophonus diffinis* gevonden.

Entomologische Berichten 65(2): 56-58

Trefwoorden: Deventer, Vlieland, Specht Grijp

Inleiding

Bij de controle en de determinatie van Carabidae uit museumcollecties werden in Nederland verzamelde exemplaren van de soorten *Carabus ulrichii* en *Ophonus diffinis* aangetroffen. Over beide soorten worden nadere gegevens verstrekt.

De soorten

Carabus ulrichii

Bij controle en determinatie van Carabidae van de afdeling entomologie van het Zoölogisch Museum te Amsterdam trof ik een exemplaar van *Carabus ulrichii* Dejean aan. Het dier had een vindplaatsetiket met de vermelding 'Deventer 1922 nr. 428' en een naametiket met *Carabus monilis* Fabricius, beide geschreven in hetzelfde handschrift op voorgedrukte etiketten met de naam W. Specht Grijp. In de bibliotheek van de Nederlandse Entomologische Vereniging is het dagboek aanwezig dat Specht Grijp bijhield van zijn vondsten. In dit dagboek staat bij nr. 428 vermeld: *Carabus monilis* op 23-9-'22 te Deventer 'onder bloempot in tuin.'

Carabus ulrichii heeft qua kleur een oppervlakkige gelijkens met *C. monilis*, maar de laatste is smaller, heeft een ander strepenpatroon en heeft opvallend afgeplatte schouders. Een verwarring met *C. cancellatus* Illiger zou ook mogelijk geweest zijn, maar deze soort onderscheidt zich dadelijk door het rode eerste sprietlid. Het exemplaar uit Deventer behoort tot de ondersoort *C. u. ulrichii* (de brede vorm), die ook elders in Midden-Europa voorkomt.

Carabus ulrichii was al wel voor Nederland (bij Arnhem) en België gemeld door Everts (1898). Freude (1976) heeft deze vermeldingen overgenomen en noemt ook het voorkomen in Luxemburg. De soort ontbreekt echter in Brakman (1966), in Turin *et al.* (1977) en in Turin (2000), vermoedelijk omdat Everts (1925) zelf twijfel uitte over de Nederlandse herkomst van de exemplaren. Ook de vermelding voor België en Luxemburg is niet door Desender (1985) overgenomen. In Turin *et al.* (2003) wordt de soort wel vermeld voor Zuid-Bel-

T. van Gijzen

Rietganssingel 16
6883 DS Velp

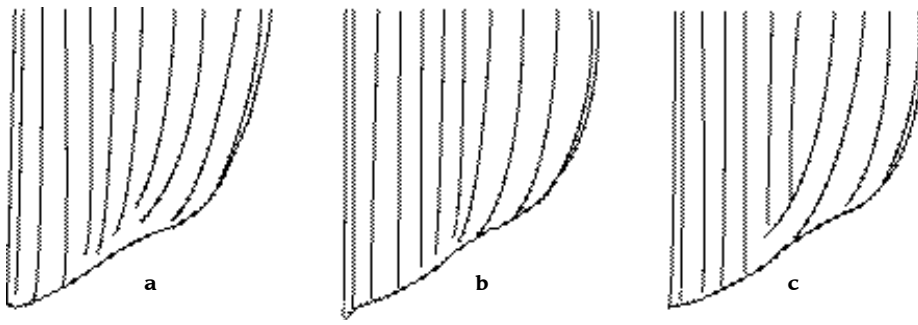

gië. Muilwijk & Felix (2004) vonden in de collectie Everts drie Nederlandse exemplaren van deze soort, namelijk een exemplaar uit Arnhem, een uit Ede en een zonder vindplaats. De vondst van Specht Grijp uit Deventer is dus de meest recente en best gedocumenteerde waarneming.

Het is speculatie of dit exemplaar geïmporteerd is of dat er van deze soort in Nederland een populatie aanwezig is geweest, omdat er uit ons land in totaal slechts vier gecontroleerde meldingen zijn. Muilwijk & Felix (2004) rekenen deze soort niet tot de Nederlandse fauna. *C. ulrichii* is een soort die in Midden- en Oost-Europa niet zeldzaam is. Determinatie van de soort is mogelijk met Freude (1976) en met Turin *et al.* (2003).

Ophonus diffinis

Bij controle en determinatie van Carabidae van het Fries Natuurmuseum trof ik een exemplaar aan van een van de grote metaalkleurige soorten uit het genus *Ophonus* s.str.. Het dier was in juni 1985 aangetroffen in een lichtbak die had gefunctioneerd bij de vuurtoren van Vlieland. Het was sterk gehavend: van de poten was alleen de linker achterpoot compleet. Bovendien was het dier geheel bedekt met vlinderschubben. Om het geslacht te bepalen moest het worden opengemaakt. Het bleek een vrouwtje met een lengte van 11,2 mm. Ze was geheel zwart; pas in vol zonlicht verscheen er een zeer zwakke groene glans. Na bevochtiging van de dekschilden met een penseel verscheen er een zwakke blauwe metaalglans op de dekschilden, maar de kop en het halschild bleven zwart.

Figuur 1. Uiteinde van het rechter dekschild bij **a** *O. ardosiacus*, **b** *O. diffinis*, **c** *O. diffinis* van Vlieland.

Illustratie: T. van Gijzen

Apex of the right elytron of **a** *O. ardosiacus*, **b** *O. diffinis*, **c** *O. diffinis* from Vlieland, The Netherlands.

Herkenning

Determinatie van de grote *Ophonus*-soorten is moeilijk omdat sommige soorten erg veel op elkaar lijken. Ook bestond er in het verleden grote verwarring over de nomenclatuur en bevatten determinatietabellen fouten in de onderscheidende kenmerken. De verspreidingsgegevens van die soorten zijn daardoor vaak onbetrouwbaar. Vooral in de Duitstalige literatuur waren de verwarringen zeer hardnekkig. Pas na de publicatie van Sciaky (1987) en de publicatie van Alders (1989) over de Nederlandse soorten kwam er duidelijkheid over naamgeving en verspreidingsgebieden en bleek dat in Nederland niet de soorten *O. diffinis* (Dejean) en *O. obscurus* (Fabricius) gevonden waren, maar *O. ardosiacus* (Lutshnik) en *O. stictus* (Stephens).

Het werk van Sciaky (1987) bevat een determinatietabel. Volgens deze tabel zou het exemplaar van Vlieland een *O. ardosiacus* betreffen. Sciaky geeft echter maar één kenmerk voor het onderscheid tussen de vrouwtjes van *O. ardosiacus* en *O. diffinis*: bij *O. ardosiacus* is de naadhoek van de dekschilden stomp afgerond (figuur 1a), terwijl deze bij *O. diffinis* in een punt is uitgetrokken (figuur 1b). Ook het recente werk van Hurka (1996) geeft alleen dit ene verschilkenmerk. Het dier van Vlieland heeft een puntige naadhoek (figuur 1c) en het leek dus een duidelijke zaak. Bovendien is *O. ardosiacus* een inheemse soort, die enkele malen in Zuid Limburg en in Zeeuws-Vlaanderen is gevonden (Turin 2000).

Toen ik het dier uit Vlieland vergeleek met een aantal exemplaren van *O. ardosiacus* uit Nederland, Duitsland en Frankrijk, bleek het toch in verschillende opzichten af te wijken. Zo is het opvallend kleiner (en dat terwijl vrouwtjes doorgaans groter zijn dan manntjes), smaller en donkerder en lopen de dekschildbuitenranden meer parallel. Bovendien zijn de ruimten tussen de dekschildrijen iets geweldd. Ook is de naadhoek van de dekschilden scherper en naar binnen toe iets haakvormig. Het halsschild is smaller met minder sterk gebogen zijkant en daardoor ook met duidelijker achterhoeken. De exemplaren van *O. ardosiacus* zijn duidelijk groter en breder met volledig platte tussenruimten tussen de dekschildrijen en een duidelijke blauwe metaalglans op de dekschilden en een rechte naadhoek van de dekschilden. Ze hebben een breder halsschild met sterker geronde zijden.

In de publicaties van Puel (1935) en Briel (1964) worden meer verschillen genoemd bij de vergelijking van deze soor-

ten. Ook vermelden zij dat de uitgetrokken naadhoek van de dekschilden bij *O. diffinis* soms ontbreekt. Tevens vermelden zij dat deze soort wordt aangetrokken door licht en dat de soort een voorkeur heeft voor zoute milieus, terwijl *O. ardosiacus* een voorkeur zou hebben voor kalkhoudende milieus. Ook Sciaky (1987) noemt *O. diffinis* halofiel.

In 1998 verschenen er correcties op Freude (1976). Wrase geeft hierin

een uitgebreide determinatietabel voor de *Ophonus*-soorten. Hij geeft meer kenmerken voor het onderscheid van *O. ardosiacus* en *O. diffinis* en vermeldt dat de uitgetrokken naadhoek bij de vrouwtjes soms

ontbreekt. Ook geeft hij afbeeldingen van de dekschilduiteinden van beide soorten en wijst hij op het kleurverschil tussen halsschild en dekschilden bij *O. diffinis*. Hij vermeldt dat *O. diffinis* een minder ruime verspreiding heeft dan eerder werd aangenomen, maar hij noemt expliciet het voorkomen in Nederland. In de publicaties van Puel (1935), Briel (1964) en Wrase (1998) zijn de volgende verschillen te vinden:

Ophonus ardosiacus

- naadhoek recht of afgerond
- gemiddeld 10-14 mm
- halsschild breder dan lang
- voorrand van halsschild breder dan basis
- achterhoeken van halsschild in brede boog afgerond
- bestippling op halsschild en dekschild fijn en dicht
- dekschildstrepen ondiep
- tussenruimten op de dekschilden vlak
- dekschildbeharng lichtbruin
- blauwe/violette metaalglans op halsschild en dekschilden
- habitus plat, breed, ovaal
- voorkeur voor kalkrijke milieus

Ophonus diffinis

- naadhoek in een punt of scherp
- gemiddeld 8.5-14 mm
- halsschild ongeveer vierkant
- voor- en achterrand van halsschild ongeveer even lang
- achterhoeken van halsschild minder rond
- bestippling op halsschild en dekschilden grover
- dekschildstrepen dieper
- tussenruimten op de dekschilden enigszins bol
- dekschildbeharng geel
- tweekleurig: halsschild zwart, dekschilden met blauwgroene metaalglans
- habitus convex, smal, parallel
- voorkeur voor zoute milieus

Afgaande op de kenmerken van het dier van Vlieland moet geconcludeerd worden dat dit dier een *O. diffinis* is. Daarmee is dit de eerste vondst van deze soort in Nederland. Het is opmerkelijk dat het enige individu van *O. diffinis* dat uit Zwitserland bekend is (Tessin 1968) eveneens gevangen werd in een lichtval (Marggi 1992). Het is niet waarschijnlijk dat er in Nederland van deze soort een populatie aanwezig is (geweest). De soort heeft een zuidelijke verspreiding, vooral van Spanje tot de Kaukasus. In Midden- en West-Europa zijn er slechts sporadische waarnemingen. De soort is in Europa nog zeldzamer dan *O. ardosiacus*. Mogelijk kan *O. diffinis* als goede vlieger en gestimuleerd door een klimaatverandering vaker in ons land worden gevonden.

Dankwoord

Ik dank Ben Brugge (Zoölogisch Museum Amsterdam) voor de gegevens uit het dagboek van Specht Grijp en Hans Turin voor de correcties.

Literatuur

- Alders K 1989. De Nederlandse soorten van het subgenus *Ophonus* s.str.. Entomologische Berichten 49: 39-41.
- Brakman PJ 1966. Naamlijst van Coleoptera uit Nederland en het omliggende gebied. Monographieën van de Nederlandse Entomologische Vereeniging 2: i-ix, 1-219.
- Briel J 1964 Les *Ophonus* de France. Thiebault.
- Desender K 1985. Naamlijst van de loopkevers en zandloopkevers van België. Studiedocument van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel 19: 1-36.
- Everts JE 1898. Coleoptera Neerlandica. De schildvleugelige insecten van Nederland en het aangrenzend gebied I. Martinus Nijhoff.
- Everts JE 1925. Coleoptera Neerlandica. Nieuwe Naamlijst der in Nederland en het omliggende gebied voorkomende schildvleugelige insecten. WJ Thieme & Cie.
- Freude H 1976. Familie Carabidae (Laufkäfer). In: Die Käfer Mitteleuropas (Freude H, Harde KW & Lohse GA eds) 2: 1-302. Goecke & Evers.
- Hurka K 1996. Carabidae of the Czech and Slovak Republics. Vit Koubourek.
- Marggi WA 1992. Faunistik der Sandlaufkäfer und Laufkäfer der Schweiz I. Documenta Faunistica Helvetiae 13: 1-477.
- Muilwijk J & Felix R 2004. Wijzigingen in de naamlijst van de Nederlandse loopkevers en enkele opmerkingen over recent gepubliceerde verspreidingsgegevens. Entomologische Berichten 64: 122-128.
- Puel L 1935. Notes sur les Carabiques V, Les *Ophonus* paléarctiques. Revue française d'Entomologie 1: 225-242.
- Sciaky R 1987. Revisione delle specie paleartische occidentali del genere *Ophonus* Dejean 1821. Memorie della società entomologica Italiana 65: 29-120.
- Turin H 2000. De Nederlandse loopkevers, verspreiding en oecologie. Nederlandse Fauna 3. KNNV Uitgeverij, NNM Naturalis, EIS-Nederland.
- Turin H, Haeck J & Hengeveld R 1977. Atlas of the Carabid Beetles of The Netherlands. Verhandelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, Amsterdam 68: 1-228.
- Turin H, Penev L & Casale A (eds) 2003. The genus *Carabus* in Europe. A synthesis. Pensoft.
- Wrase DW 1998. Gattung *Ophonus*. In: Die Käfer Mitteleuropas (Lucht W & Klausnitzer B eds) 15: 47-53. Fischer.

Ingekomen 13 november 2003, geaccepteerd 15 november 2004.

Summary

Records of *Carabus ulrichii* and *Ophonus diffinis* (Coleoptera: Carabidae) in the Netherlands

The author identified Carabidae from Dutch museum collections and noticed single individuals of *Carabus ulrichii* and *Ophonus diffinis* from The Netherlands. These records are discussed. Furthermore, a summary is presented of the differential characters of the species *Ophonus diffinis* and *O. ardosiacus*.